

RECUPERACIÓ SETEMBRE

Nom:

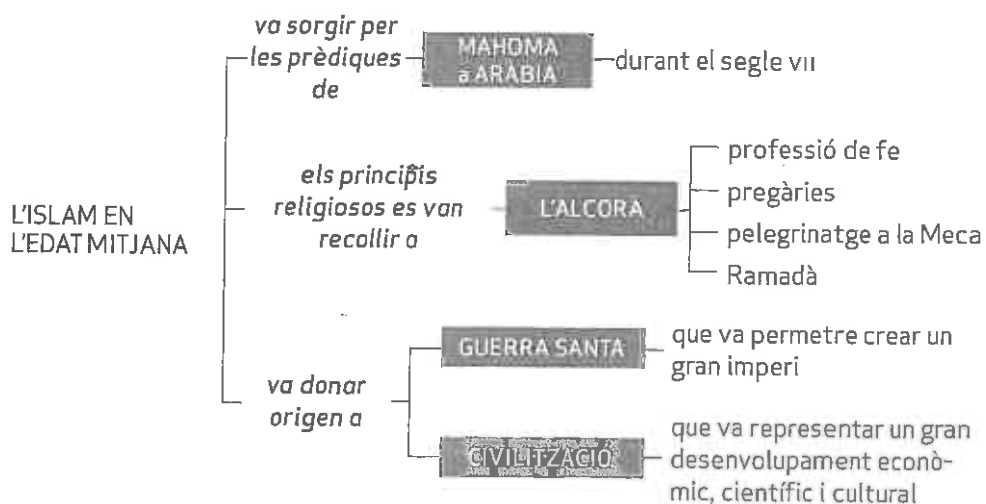
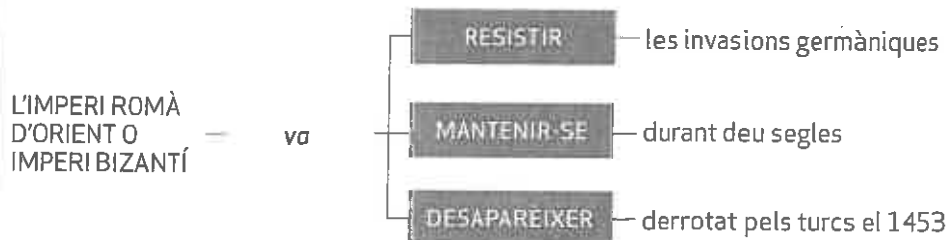
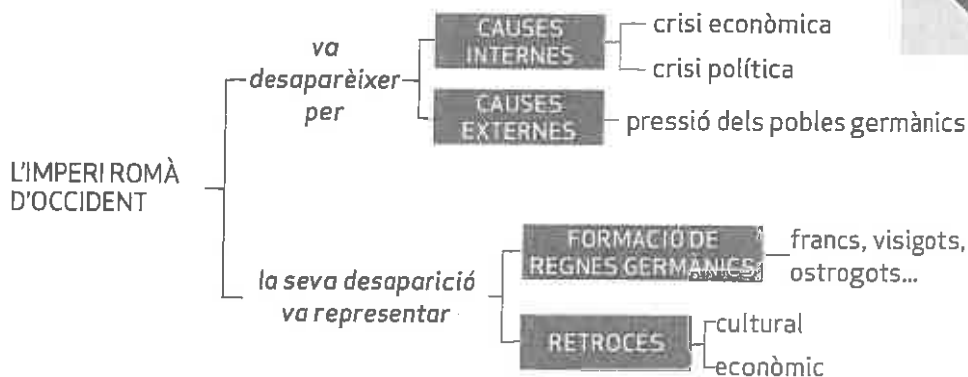
Curs: 2E

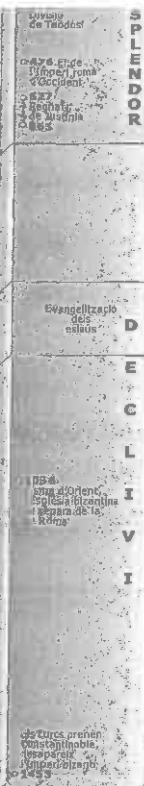
OBJECTIUS

1. Comprendre les causes de la crisi de l'imperi romà.
2. Característiques dels regnes que van crear els pobles germànics.
3. Conèixer els trets fonamentals de l'imperi bizantí.
4. Conèixer l'origen de l'islam i els preceptes fonamentals de la seva civilització.
5. Conèixer qui era Carlemany i com s'organitzava l'imperi que va crear.

COMPETÈNCIES

1. **Tractament de la informació.** Buscar i utilitzar fonts escrites i iconogràfiques a Internet i a enciclopèdies.
2. **Social.** Analitzar quins aspectes de les cultures cristiana i islàmica perviuen avui dia.
3. **Temporal.** Comprendre la importància històrica de la desaparició de l'Imperi romà i la seva substitució.
4. **Cultural.** Considerar les manifestacions culturals i artístiques de l'edat mitjana.

Línia del temps de l'Imperi bizantí.

Mosaic bizantí de l'església de San Vitale de Ravenna. Hi apareix retratat l'emperador Justinià i la seva cort.

Per governar un imperi tan extens calia una bona organització:

- L'emperador o basileu dirigia l'exèrcit i l'administració i era el cap religiós.
- Disposava del suport d'una àmplia xarxa de funcionaris especialitzats que executaven les seves ordres per tot l'Imperi i d'un exèrcit molt poderós que en defensava les fronteres. Hi havia un cos de diplomàtics que mantenien les relacions amb altres pobles i afavoria el comerç.

Es van actualitzar les lleis romanes, el famós Codi de Justinià, que més tard va tenir molta influència.

Després de la mort de Justinià, l'Imperi bizantí va començar un procés molt llarg de pèrdues territorials fins que va quedar reduït a la península d'Anatòlia, els Balcans i el sud de la península Itàlica. Al principi del segle xv, només quedava Constantinoble en mans bizantines. El 1453, després d'un setge molt llarg, la ciutat va caure en poder dels turcs i l'Imperi bizantí va desaparèixer.

L'Imperi bizantí va gaudir d'una prosperitat econòmica molt gran. Els bizantins van dominar el comerç mediterrani i les grans rutes que unien Europa amb l'Àsia i l'Àfrica. Per això, les monedes bizantines van ser el principal mitjà de pagament al Mediterrani durant molt temps. L'activitat de les seves ciutats era més intensa que en cap altre lloc del Mediterrani.

Al principi, l'Imperi bizantí va mantenir les formes de vida de l'Imperi romà. Però després del regnat de Justinià cada cop va anar adoptant més elements grecs. Alhora, l'Església bizantina ortodoxa es va anar allunyant de l'Església de Roma fins a separar-se'n el 1054 (Cisma d'Orient). Els monjos ortodoxos van evangelitzar els pobles de l'est d'Europa (Rússia, Lituània, Bielorússia, Bulgària, Romania, Grècia i Macedònia).

L'art religiós bizantí va ser molt ric i sumptuós, en arquitectura s'utilitzava la planta de creu grega coberta per grans cúpules. La basílica de Santa Sofia n'és el millor exemple. També destaquen els mosaics, que cobrien les parets i els sostres de les esglésies i els palaus.

4. L'islam en l'edat mitjana

Mahoma va ser el fundador de la religió islàmica, sorgida a la península d'Àrabia. Els àrabs formaven tribus sense cohesió. L'islam, predicat per Mahoma, va aconseguir unir-los espiritualment i políticament. Es tractava d'una religió monoteïsta, amb trets similars al judaisme i al cristianisme. L'islam predica que els musulmans (creients) s'han de sotmetre a Al·là (únic Déu, segons l'islam).

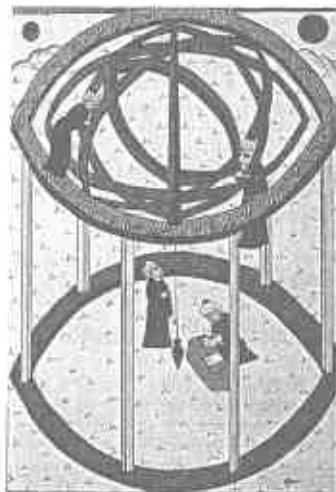
Els comerciants de la Meca, ciutat de Mahoma, no van rebre de bon grat aquesta nova religió, i va marxar a Medina l'any 622, any de l'hègira i inici del calendari musulmà. A Medina, Mahoma convertí molta gent a l'islam, amb la qual formà un exèrcit que expandí la seva fe per tot Àrabia.

Les predicacions de Mahoma es van recollir en l'Alcorà. Després de la mort de Mahoma, els exèrcits musulmans es van llançar a expandir la nova religió mitjançant la *jihad* o guerra santa. D'aquesta manera es va crear un gran imperi. La màxima autoritat de l'imperi era el *califa* , que disposava del poder polític i religiós. Els visirs eren els seus consellers. Els *vassalls* governaven les províncies, els *ulemes* interpretaven la llei alcorànica i els *cadis* eren els jutges. Però les lluites internes van desintegrar l'imperi.

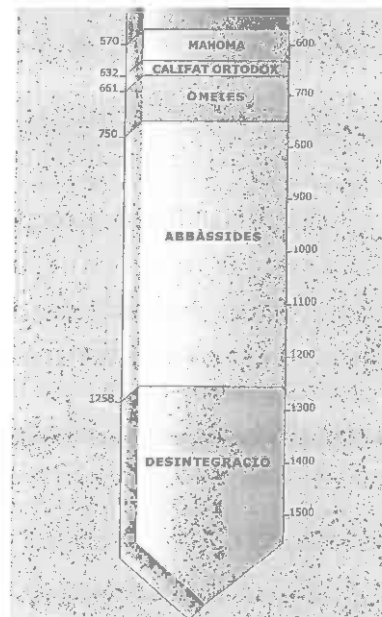
Els primers quatre califes van ser parents directes de Mahoma. Durant aquella època, els exèrcits musulmans van controlar tota la península Aràbiga. L'any 661 el califa Alí va ser assassinat i va arribar al poder la família dels omeies. Durant l'etapa omeia, el títol de califa es va fer hereditari entre els membres d'aquesta família. Els omeies van traslladar la capital a *Damasc* (a la Síria actual) i van conquerir molts territoris, des de *Pèrsia* fins a la península Ibèrica.

L'any 750 una rebel·lió dirigida per Abul Abbas va eliminar la família omeia. A partir d'aleshores el poder de l'imperi musulmà va recaure en la família dels *abbàssides* . Harun al-Rashid, que va regnar en la segona meitat del segle VIII, va ser el califa més important d'aquesta dinastia. La nova capital de l'imperi va ser la ciutat de *Bagdad* . A partir del segle XIII, els *turcs* , un poble islamitzat procedent de l'Àsia, es va convertir en el poble més poderós del món islàmic.

Els musulmans han tingut un paper molt important en el desenvolupament de la humanitat. Van portar de l'Àsia la fabricació del paper i nous objectes (la pólvora, la brúixola...). També van fer innovacions pròpies en l'astronomia, les matemàtiques (ús del zero, nombres àrabs, invent de l'àlgebra...) i la medicina, amb l'aportació de metges com *Avicenna* i *Averrois* .

Miniatura musulmana que representa uns astrònoms en un observatori.

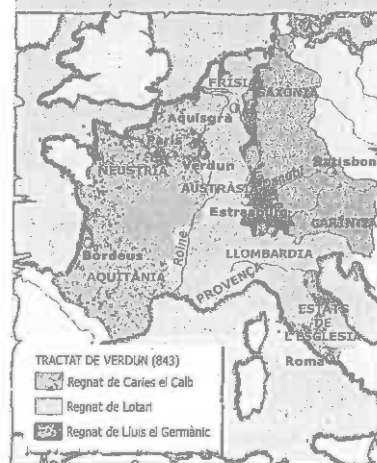
Les etapes de la història de l'islam durant l'edat mitjana.

5. L'imperi carolingi

L'exèrcit franc aturà l'expansió islàmica a Poitiers el 732. Més tard, el rei franc Carlemany intentava restablir l'Imperi romà d'Occident i va fer que el papa el coronés emperador l'any 800. Establí la capital a Aquisgrà i l'organitzà en comtats i marquesats.

Carlemany nomenava els comtes i els marquesos, que li havien de jurar *fidelitat* . Malgrat tot, de vegades enviava funcionaris per inspeccionar com actuaven i per controlar-los.

A la seva mort, Lluís el Pietós, el seu fill, mantingué la unitat de l'Imperi, però més tard quedà dividit entre els seus néts Carles, Lluís i Lotari.

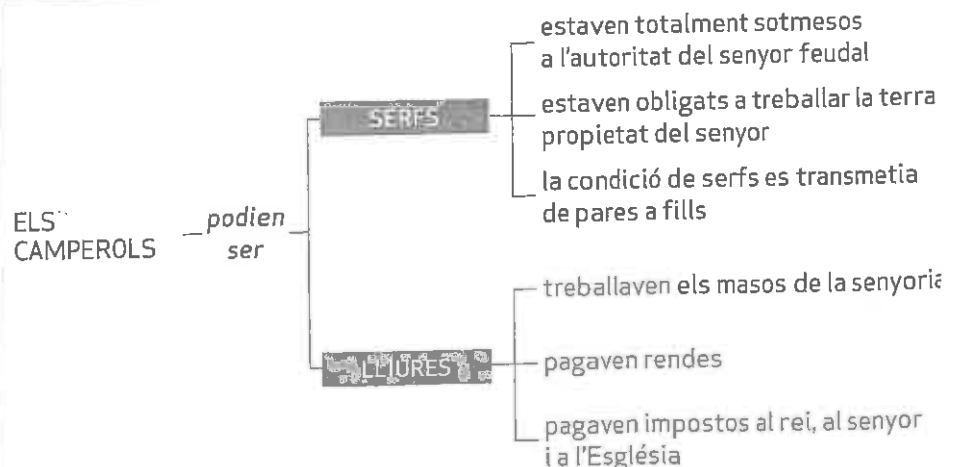
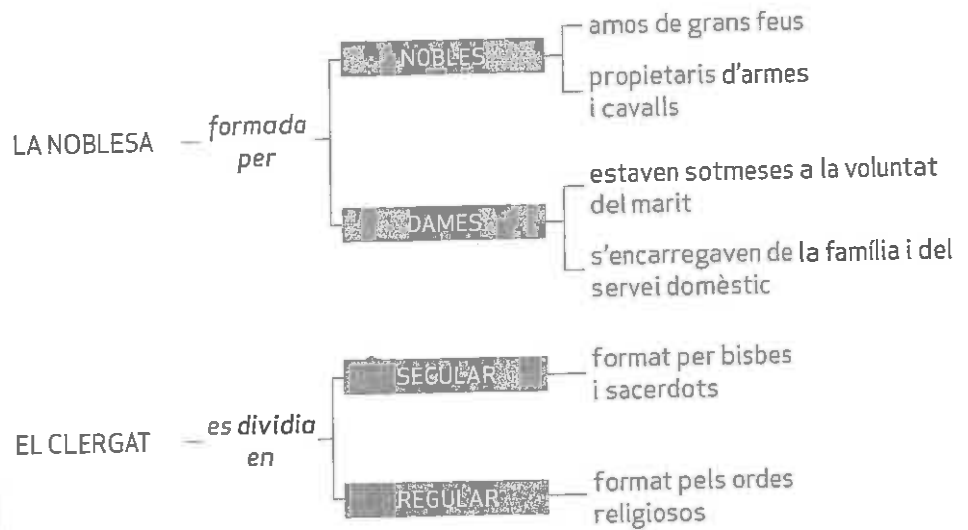
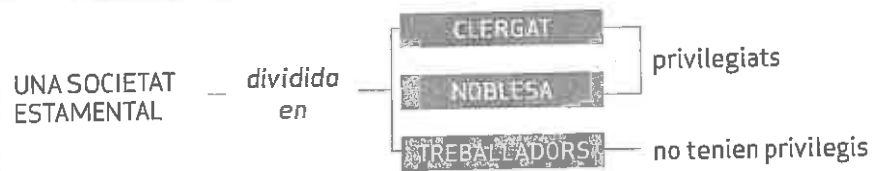
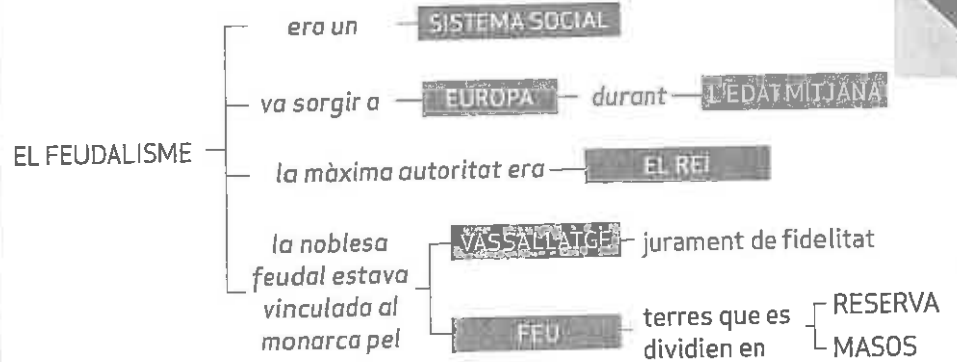
El tractat de Verdun.

OBJECTIUS

1. Conèixer les invasions dels vikings, els magiars i els sarraïns.
2. Explicar el concepte de feudalisme.
3. Comprendre les condicions de vida dels nobles, els clergues i els camperols.
4. Conèixer l'estructura de l'Església medieval i les seves institucions.

COMPETÈNCIES

1. **Comunicativa.** Vocabulari: conceptes relacionats amb el feudalisme.
2. **Temporal.** Explicar les característiques bàsiques del sistema feudal.
3. **Tractament de la informació.** Utilitzar fonts escrites, materials i iconogràfiques per obtenir informació.
4. **Cultural.** Analitzar i obtenir informació de les escenes representades en imatges.
5. **Digital.** Buscar informació a Internet.

1. Les segones invasions

A Europa, la segona meitat del segle IX i el segle X es van caracteritzar per la divisió i la inseguretat. La desaparició de l'Imperi carolingi va debilitar el poder polític. Tres nous pobles invasors van assolir Europa:

- Els **vikings** procedien d'Escandinàvia. Van conquerir les illes Britàniques, el nord de França i el sud d'Itàlia, on van fundar regnes.
- Els **magjars o hongaresos** provenien de les estepes asiàtiques. Es van establir a l'est d'Europa, on van formar el regne d'Hongria.
- Els **sarrains** eren pirates musulmans que van protagonitzar molts saquejos i pillatges al llarg de les costes mediterrànies europees.

Molta gent va interpretar aquelles calamitats com un càstig de Déu i l'anunci de la fi del món, que hauria d'arribar l'any 1000.

Cavallers lluitant en un torneig.

2. Uns reis dèbils

Després de la fragmentació de l'Imperi carolingi, Europa es va dividir en nombrosos regnes. Els reis eren molt dèbils i no tenien exèrcits ni mitjans per protegir els seus regnes. Els camperols van buscar la protecció dels **nobles** que tinguessin un exèrcit propi i un castell on la població de la zona es pogués protegir en cas que fos atacada. A canvi, el noble exigia als camperols que treballessin per a ell i que se sotmetessin completament a la seva autoritat. D'aquesta manera, els camperols es van convertir en **serfs** dels nobles.

El feudalisme

Era el nou sistema polític, jurídic i social, que tenia les característiques següents:

- Cada gran noble va assolir el domini total de les seves terres. El poder del rei va quedar limitat.
- Els nobles acceptaven la primacia del rei mitjançant un pacte anomenat **vassallatge**. Els nobles es convertien en vassalls del rei en una cerimònia anomenada **homenatge**, on li juraven fidelitat, ajuda militar i consell en el govern. Per la seva banda, el rei feia la **investidura**, per la qual cedia una porció de terra, el feu, al seu vassall.

Aquest sistema va provocar **guerres freqüents** quan un o diversos nobles deixaven de reconèixer l'autoritat del rei i lluitaven contra ell. També eren molt freqüents les lluites entre nobles.

Els poders del rei i la seva cort

Durant el feudalisme, el poder dels reis era molt dèbil. La **cort** estava formada per un grup de juristes, eclesiàstics i guerrers que ajudaven el rei a governar.

L'exèrcit reial era reduït i el monarca per defensar el regne depenia dels exèrcits dels seus vassalls. Quan hi havia una amenaça, s'unien les tropes del rei i dels nobles.

Cerimònia d'homenatge

Esquema de les relacions feudals

La principal font d'ingressos dels reis procedia dels seus propis feus i d'algunes ciutats. En ocasions especials, com ara guerres o pactes matrimonials, rebia ajudes de l'Església i dels grans nobles.

El feu

Les terres que rebien els nobles, a canvi de jurar fidelitat al rei, rebien el nom de **feu** o **senyoria**. A cada feu hi havia un castell, la residència del senyor, a més de poblets, terres, pastures i boscos. Les terres es dividien en:

- La **reserva**, part de terra administrada directament pel senyor. Tots els cultius que se n'obtenien pertanyien al senyor.
- Els **masos** eren porcions de terra que el senyor concedia als camperols perquè les cultivessin en benefici propi. A canvi, els camperols havien de pagar al senyor unes **rendes**.

Als seus feus els senyors impartien **justícia** i **cobraven impostos**, els principals eren per fer servir el molí, el forn, el bosc i la premsa, que eren propietat del senyor. A més, es cobraven peatges i pontatges als comerciants de pas.

3. Una societat estamental

La societat medieval es va dividir en tres grups anomenats estaments:

- Els **nobles** eren els cavallers i les seves famílies. Tenien com a missió defensar la resta de la població.
- Els **clergues** eren els monjos i els sacerdots. Havien de resar per salvar espiritualment les persones.
- Els **treballadors** eren els camperols, els artesans i els comerciants. S'ocupaven de produir i vendre els productes que necessitava la societat.

Els nobles i els clergues formaven part dels estaments **privilegiats**. Això significa que no pagaven impostos i no feien treballs manuals.

4. La noblesa

Els nobles o cavallers

La seva activitat principal era la guerra; lluitaven a cavall i portaven llança, escut, espasa i maça. En cas de guerra, el rei els convocava i els demanava ajuda militar. Cavallers i vassalls hi acudien amb les tropes i formaven una **mainada**. Els nobles havien d'estar sempre preparats per anar a la guerra; per això entrenaven en els **tornejos**.

Les dames

La funció de les dones nobles era casar-se i tenir fills que asseguressin la pervivència del llinatge. També dirigien la feina dels servents, educaven els nens més petits, brodaven i teixien. Aquelles que es quedaven solteres ingressaven als monestirs.

SABIES QUE...

Els joves nobles havien de ser armats cavallers. Era una cerimònia senzilla. Després d'una nit de vigília i reflexió, els joves juraven acatar les normes de la cavalleria i eren ordenats per un altre cavaller de més antiguitat i prestigi.

El cavaller donava a l'aspirant un o diversos copets amb l'espasa o amb la mà (bescollada) mentre el declarava apte per a la cavalleria.

5. Els clergues

De l'Església catòlica, present a tota l'Europa occidental, el **papa** de Roma n'era el cap, i també dels **Estats Pontificis**, situats al centre de la península Itàlica. Tenia el poder d'excomunicar (expulsar de l'Església) a qui es desviés de la doctrina catòlica. Si excomunicava un rei, els seus súbdits quedaven alliberats del jurament de fidelitat.

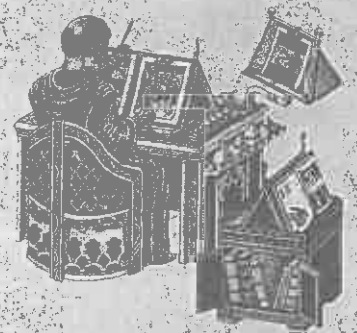
Per sota del papa hi havia dues branques:

- Els caps del **clergat secular** eren els **bisbes**, que controlaven una diòcesi, territori format per diverses parròquies.
- El **clergat regular** estava format pels **ordes religiosos**, encapçalats per l'**abat principal**. Per sota d'ell se situaven els superiors que dirigien els **monestirs**, on vivien els **freres** i els **monjos** i les **monges**.

Els ordes religiosos

L'orde religiós més important durant els primers segles de l'edat mitjana va ser el dels **benedictins**, fundat per Benet de Núrsia a Itàlia en el segle VI, i que es va estendre per tot Europa. Cada orde tenia una **regla** que detallava com s'havia d'estructurar i organitzar, quines eren les obligacions de tots els membres. Algunes regles decretaven la **clausura** (vivien sense connexió amb l'exterior) o l'**obligació de mendicar** (demanar almoïna). Cada orde vestia un **habit** que l'identificava.

Els monjos i les monges vivien als **convents** i **monestirs**, on es dedicaven a **pregar** i **meditar**. També feien feines com ara cultivar l'hort del monestir, atendre els pobres i els malalts, i copiar a mà manuscrits a la biblioteca del monestir.

Monjo amantense

6. Els camperols

Serfs i lliures

En l'edat mitjana, el 90 % de la població estava formada per camperols. La majoria vivien en un feu i treballaven les terres d'un senyor. Pel seu grau de llibertat, n'hi havia de dues menes:

- Els **serfs** estaven totalment sotmesos a l'autoritat del senyor. Treballaven per a ell a canvi de l'aliment.
- Els camperols **lliures** tenien autonomia personal. Treballaven els masos de la senyoria i, a canvi, pagaven al senyor una part dels seus productes. També pagaven una part (el **delme**) a l'Església.

La vida de la família camperola

Els camperols vivien en petits **pobles**, en cases molt pobres, que sovint compartien amb els animals domèstics. S'alimentaven del que cultivaven i es vestien amb les robes que teixien les dones. Es construïen les cases i es feien els mobles. Tenien un nivell de vida molt baix. Sovint les malalties eren mortífères i la vida, molt curta: els que superaven els 40 anys es consideraven vells.

4.3. Quins factors expliquen l'aparició i la consolidació del feudalisme?

4.4. Què era un feu? Defineix-ho amb les teves paraules.

4.5. «A l'alta edat mitjana la població europea gairebé no creixia.» És certa aquesta afirmació? Per què?

4.6. Els reis medievals ocupaven el vèrtex de la piràmide social. Tanmateix, el seu poder era feble. Per què?

4.7. Descriu com vivien els nobles medievals, tant en temps de guerra com en les èpoques de pau.

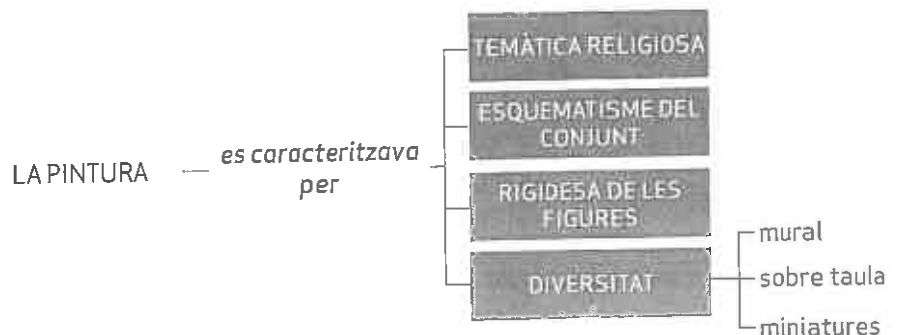
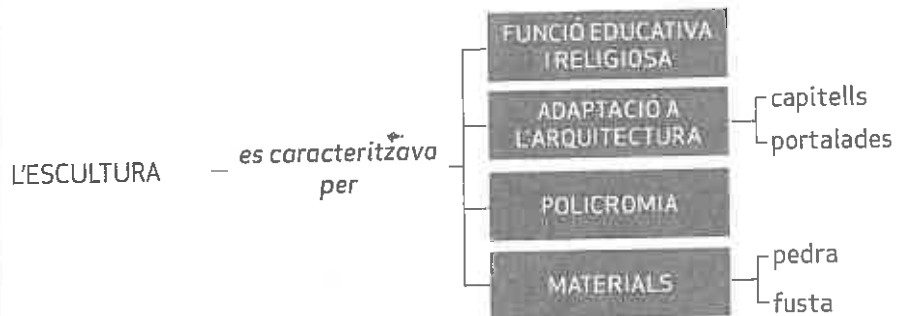
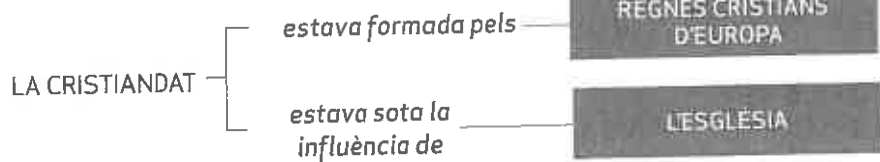
4.8. Qui van ser els benedictins?

OBJECTIUS

1. Conèixer el concepte de cristiandat.
2. Descriure l'expansió de la cristiandat a l'edat mitjana.
3. Valorar la importància política i social de l'Església en l'època medieval.
4. Valorar les aportacions de l'art romànic al patrimoni artístic i cultural.

COMPETÈNCIES

1. **Comunicativa.** Vocabulari: conceptes relacionats amb l'època del romànic.
2. **Tractament de la informació.** Buscar informació en una enciclopèdia o a Internet. Utilitzar fonts iconogràfiques per obtenir informació.
3. **Social.** Reflexionar sobre la influència de l'Església catòlica en la nostra societat.
4. **Temporal.** Precisar el context d'espai i temps en què es va desenvolupar l'art romànic.
5. **Cultural.** Explicar els trets generals del romànic.

1. La cristiandat

Durant l'edat mitjana, el cristianisme va ser un dels elements que van contribuir amb més força a formar la civilització europea. L'Església estava present en tots els països i regions d'Europa, i per això aquest conjunt de territoris es coneixia amb el nom de **cristiandat**.

Entre els segles XI i XII, l'Europa cristiana va anar ampliant les fronteres. Pel nord i per l'est, els catòlics alemanys van cristianitzar pobles pagans germànics i eslaus, i el mateix van fer els ortodoxos bizantins amb els eslaus dels Balcans i Rússia. Pel sud, els regnes cristians de la península Ibèrica van anar conquerint territori musulmà.

L'Església regulava la vida privada

L'Església intervenia en gairebé tots els aspectes de la vida. Els principals **ritus**, des del bateig i el matrimoni fins a l'enterrament, eren considerats esdeveniments molt importants, els celebrava tota la comunitat sota la direcció dels clergues.

Els cristians havien d'anar a missa els diumenges, pregar diàriament, dejunar durant la quaresma, confessar-se, combregar i, si era possible, pelegrinar als llocs sants.

Les campanes de les esglésies **regulaven les tasques quotidianes** i les hores de feina dels camperols. El **calendari** seguia les festes religioses, i els anys, tal com encara fem ara, es comptaven a partir del naixement de Crist.

L'Església intervenia en la política i la societat

L'Església tenia **molt poder social i econòmic**, perquè gran part de les terres eren propietat dels monestirs i els bisbats. L'Església **cobrava rendes als seus serfs**; i, a més, tots els camperols li havien de pagar el delme, que era la desena part de la collita.

També tenia molta influència política, perquè els papes intervenien en els assumptes dels estats cristians, establia certs períodes, anomenats **treva de Déu**, en què estava prohibit lluitar, i també podia organitzar grans exèrcits disposats a combatre per motius religiosos, com va passar a les **croades**.

Santa Maria de Taüll.

2. Un art religiós

A partir del segle XI es va estendre per tot Europa occidental un nou estil artístic que anomenem **romànic** perquè ens recorda l'art romà. Per primera vegada des de la caiguda de l'Imperi romà, el territori europeu va quedar unificat per un mateix estil, encara que amb variants regionals.

Catedral: Església on té la seu un bisbe.

Pilar: Element arquitectònic de planta quadrada o poligonal que fa la mateixa funció que una columna.

Planta de creu llatina: Tipus de planta composta per dos braços, un més llarg que l'altre, que s'entrecruen.

Visita d'uns sants al Nen Jesús

Interior de la basílica de Sainte-Madeleine a Vézelay (França).

La **religiositat** és la característica més important de l'art romànic. L'objectiu principal de les obres d'art era provocar un apropament dels fidels a Déu.

- En arquitectura la influència de la religió es va notar en els tipus d'edificis, perquè els més representatius van ser les **esglésies**, les **catedrals** i els monestirs.
- En escultura i pintura la religiositat va estar present en la **recerca del sentit espiritual de les coses**. El que interessava de debò a l'artista romànic era representar l'essència interior, no la bellesa.

Una altra característica de l'art romànic és l'ús de **símbols**. Tot transmetia un missatge, des de les formes dels edificis fins als materials utilitzats o els motius de decoració. Pel que fa als **artistes**, eren considerats uns simples artesans. En la majoria dels casos ni tan sols se sap el nom dels que feien les obres. Acostumaven a fer una vida itinerant, és a dir, quan acabaven la feina en un lloc se n'anaven a un altre per poder sobreviure.

3. L'arquitectura romànica

Els principals edificis romànics es construïen en pedra. Al principi es cobrien amb sostres de fusta, però com que els incendis eren freqüents, es va optar per usar la **pedra**. Per poder cobrir amb pedra els edificis grans, els arquitectes van tornar a utilitzar elements romans, com ara les **voltes de canó** i les **cúpules**.

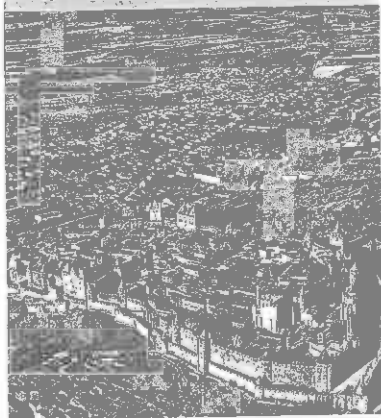

Les cobertes descansaven en **arcs de mig punt** i **columnes** i **pilars** molt gruixuts. Però com que les cobertes pesaven molt, va caldre reforçar l'edifici per evitar que caigués. Per això, els arquitectes romànics utilitzaven **murs molt gruixuts**, reforçaven l'edifici amb **contraforts** a l'exterior i reduïen tant el nombre com la mida de les finestres. Aquests trets feien que els edificis mostressin un aspecte molt sòlid i compacte i tinguessin **poca llum a l'interior**.

Els temples solien tenir **planta de creu llatina**, per recordar la creu en què va morir Jesús. El braç llarg de la creu podia estar compost d'una o diverses naus que acabaven en un absis. El braç més curt rep el nom de **creuer** o **transsepte**.

4. L'escultura romànica

L'exterior i l'interior dels edificis romànics es decoraven amb escultures. A més de decorar, aquestes escultures tenien una **funció educativa** i religiosa. Com que la majoria de persones no sabien llegir ni escriure, les imatges els ensenyaven els personatges i els temes de la religió cristiana. Per això es diu que les esglésies romàniques eren «**bíblies en imatges**».

La ciutat de Carcassona (França) va ser un dels principals nuclis de resistència càtara.

Les escultures romàniques s'adaptaven a l'arquitectura. Els artistes allargaven, retorçaven o estiraven les figures per adaptar-les a l'espai de què disposaven. Les figures humanes no eren naturalistes i es representaven de manera esquemàtica. A més, els personatges apareixien vestits amb robes rígides que tapaven la major part del cos. Les escultures estaven pintades amb colors vius. Avui dia, la majoria de les escultures romàniques que podem observar han perdut els colors a causa del pas del temps. Decoraven especialment els capitells i les portalades d'esglésies i claustres, i van destacar la representació de Crist en majestat (pantocràtor) i les representacions del judici final. També es feien talles de fusta que representaven la Mare de Déu amb el Nen i el Crist crucificat.

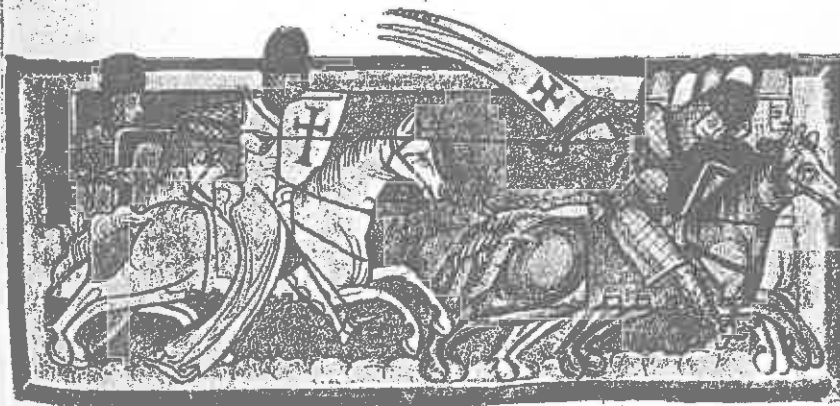
Mare de Déu amb el Nen.

5. La pintura romànica

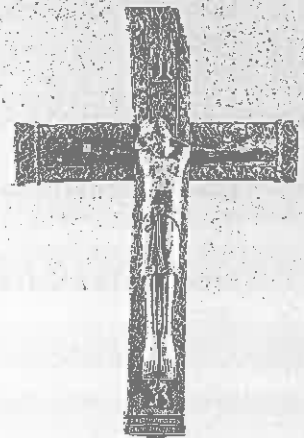
La majoria dels edificis romànics estaven pintats tant a l'exterior com a l'interior. Però les pintures més importants es reservaven per a l'interior dels temples. La pintura romànica no era naturalista. Les figures es representaven de manera esquemàtica i en postures rígides. Els colors eren intensos i el contorn de les figures es perfilava amb una línia negra força gruixuda. A més, alguns personatges es dibuixaven molt més grans que la resta, per destacar-ne la importància. Es pintaven sobretot temes religiosos i no hi apareixien paisatges de fons, es buscava sobretot destacar el missatge que comunicaven els personatges.

Els principals tipus de pintura romànica eren:

- La pintura mural és la que se situa a les parets, utilitzant la tècnica del fresc. Els temes preferits eren el pantocràtor i la Verge amb el Nen.
- La pintura sobre taula utilitzava la tècnica del tremp, barrejant pigments i rovell d'ou, per decorar la part frontal i els retaules de fusta que decoraven els altars.
- Les miniatures eren petites pintures amb què s'il·lustraven llibres, com ara bibles, còdexs i santorals.

Miniatura d'un cavaller templar.

Crist crucificat

COMPREN EL QUE LLEGEIXO

1.- CONCEPTES.

- a.- Què va ser la Pesta Negra?
- b.- Busca el significat de les paraules en negreta.

2.- IDEES PRINCIPALS.

- a.- On es troba l'origen de l'epidèmia?. Com va arribar a Europa?.
- b.- Quina va ser la causa de la seva propagació?
- c.- Quines conseqüències va tenir l'epidèmia?

3.- INTERPRETACIÓ.

- a.- El text parla de Justinia. En quin sentit?.
- b.- D'on va ser emperador?. Què en recordes?.
- c.- El text també parla dels jueus perquè se'ls va considerar culpables de l'inici de la pesta. Busca on es troba Occitània; què són els calls i les aljames.
- d.- A partir de la informació del text, quina havia de ser la població estimada d'Europa?

4.- REFLEXIÓ.

- a.- Què eren els flagel·lants?. I les danses de la mort?.

3. Mira la imatge i identifica els personatges que surten:

1. Pantocràtor
2. LLuc.
3. Mateu
4. Marc.
5. Joan.
6. Verge MAria
7. Apostols
8. Madorla

4. Respon les preguntes:

- a. Per què a les esglésies romàniques es feien dibuixos a les parets?
- b. Què significava el color blau, vermell, groc, i verd a la pintura romànica?
- c. Què significaven les lletres gregues (Alfa i Omega) que surten a la pintura?

5. Els monestirs. Mira la imatge i localitza aquestes parts.

El ressorgiment de les ciutats

OBJECTIUS

1. Conèixer els canvis econòmics i polítics que es van esdevenir a Europa a partir del segle XIII.
2. Analitzar la importància del comerç en l'expansió econòmica.
3. Analitzar el naixement de la burgesia urbana.
4. Analitzar l'enfortiment de les institucions monàrquiques.

COMPETÈNCIES

1. **Comunicativa.** Vocabulari: conceptes relacionats amb les ciutats i l'economia del segle XIII.
2. **Aprendre a aprendre.** Esquematitzar la informació: la fitxa, l'esquema de claus i l'esquema de fletxes.
3. **Social.** Comprendre com els canvis en la producció d'aliments van provocar el creixement de la població.
4. **Espacial.** Interpretar mapes històrics.
5. **Temporal.** Descriure les maneres de viure a les ciutats medievals.

LA PROSPERITAT ECONÒMICA DEL SEGLE XIII

es va fonamentar en

MILLORA DE L'AGRICULTURA

CREIXEMENT DEMOGRÀFIC

DESENVOLUPAMENT DEL COMERÇ

DESENVOLUPAMENT DE LA BANCA

LES CIUTATS

es van desenvolupar gràcies a

IMMIGRACIÓ

CREIXEMENT DELS MERCATS

els habitants es diferenciaven per

RIQUESA

CREENCES

cristians

jueus

musulmans

L'ARTESANIA

es va desenvolupar gràcies a

AUGMENT GENERAL DE LA POBLACIÓ

CREIXEMENT DE LES CIUTATS

a partir del segle XI els artesans d'un mateix ofici es van organitzar en

GREMIS

EL REFORÇAMENT DE LES MONARQUIES

gràcies a

FORMACIÓ D'EXÈRCITS PROPIS

ENFORTIMENT DE L'ADMINISTRACIÓ

COL·LABORACIÓ AMB LES CIUTATS

1. La prosperitat econòmica del segle XIII

En el segle XIII Europa va experimentar una gran prosperitat econòmica gràcies a l'augment de la producció agrícola.

Es van **talar boscos**, es van **dessecar pantans** i es van conrear les noves terres. A més, en algunes zones es va implantar la **rotació triennal de cultius**, gràcies a la qual només es deixava en guaret la tercera part de les parcel·les.

Es van introduir noves tècniques agrícoles, com l'**arada de pala**, que solcava la terra més profundament. A la zona mediterrània es va estendre el **regadiu** i s'hi van introduir **hous cultius**, en els dos casos a causa de la influència islàmica.

També es van difondre els **molins** (moguts pel vent o per l'aigua), que feien la feina de 40 persones. Com a conseqüència, **la població va créixer molt**: va passar de 42 milions l'any 1000 a 73 milions el 1300.

El desenvolupament del comerç i la banca

El comerç també va experimentar un gran desenvolupament a partir del segle XII. Els productes es transportaven per terra (amb carro) i, sobretot, amb vaixell, pels rius i mars principals. Hi havia dues grans rutes marítimes:

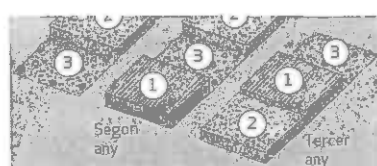
- La **ruta del Mediterrani** relacionava les ciutats de la costa de les península Ibèrica i Itàlica amb els ports musulmans i de l'Imperi bizantí. Els europeus importaven productes de luxe (perfums, sedes, porcellana, espècies) i exportaven teixits i armes.
- La **ruta de l'Atlàntic i del Bàltic** estava dominada per una associació de comerciants, la **Hansa**. Comunicava els ports portuguesos i del Cantàbric amb les ciutats flamenques, alemanyes i fins i tot russes. S'intercanyaven les llanes castellanes i angleses; els vins francesos; l'estany anglès, i l'ambre, les pells, la fusta i el blat del Bàltic.

Els mercaders es reunien periòdicament en **fires comercials** en què arribaven productes de tot arreu. L'augment del comerç va comportar l'aparició de noves tècniques bancàries, com el finançament **a crèdit**. I per evitar els robatoris es van establir les **lletres de canvi**, que permetien viatjar sense portar diners en metàl·lic.

2. El renaixement de les ciutats

A Europa les ciutats havien entrat en una fase de decadència després de la crisi de l'Imperi romà. A partir del segle XII, les ciutats van tornar a créixer. En uns casos, eren **ciutats antigues** que tornaven a cobrar força. En d'altres, eren **ciutats de nova creació**, sorgides al costat d'un castell o un monestir, en una cruïlla de camins o en rutes comercials.

Les ciutats medievals eren petites i les més grans tenien uns 50.000 habitants. Entre les ciutats més poblades hi havia París, les ciutats dels Països Baixos i les del nord d'Itàlia.

Rotació triennal

Reconstrucció d'una ciutat medieval

Les causes del creixement de les ciutats

D'una banda, les ciutats creixien per l'emigració de camperols, afectats per les noves tècniques agrícoles, que deixava mà d'obra sense feina. A més, el comerç es va reactivar i molts mercaders es van instal·lar a les ciutats, on tenien lloc els mercats. Els camperols dels voltants anaven un cop per setmana a la ciutat a vendre els seus productes.

Les ciutats oferien condicions de vida millors, perquè no estaven sota el control dels senyors feudals i tots els seus habitants eren lliures. Cada ciutat tenia el seu propi govern, l'ajuntament, que dirigia un alcalde. Molts camperols també van emigrar a les ciutats per fugir de la servitud i ser més lliures.

Els habitants de les ciutats

Entre els habitants de les ciutats hi havia grans diferències:

- Alguns eren molt rics, per exemple els propietaris dels grans tallers i els mercaders principals. Aquests grups controlaven el govern de la ciutat.
- La majoria de la població estava formada per artesans i botiguers modestos, i per persones dedicades al servei domèstic en les cases dels més rics.
- Per sota d'ells hi havia els pobres i els marginats, que no tenien feina i mendicaven.

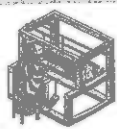
La major part de la població era cristiana, però també hi havia grups de jueus que vivien en barris separats, les **jueries** o **calls**. Als regnes cristians de la península Ibèrica hi havia població islàmica, que vivia en **moreries**.

1. La llana es rentava i es cardava. El cardatge permetia treure el pèl de la llana.

2. S'elaborava el fil amb la llana (filada).

3. Es fabricava el teixit amb el fil (teixidura).

4. El drap es tenyia (tintatge).

5. El drap es batanava i es tesava, és a dir, es compactava i s'estirava.

6. El teixit es cardava.

7. Es procedia a l'abaixament (tallar i igualar el pèl).

3. L'auge de l'artesania

Els artesans

L'augment general de la població va comportar una demanda més elevada de productes artesanals, com ara vestits o objectes de metall i fusta. Per això es va produir un gran desenvolupament de l'artesania i va augmentar el nombre d'artesans. Els artesans elaboraven els seus productes a mà, amb poques eines i amb materials naturals. Treballaven en petits **tallers** situats a la casa dels propietaris, que tenien pocs treballadors.

Era habitual que els artesans que es dedicaven a una mateixa professió visquessin al mateix carrer, que acabava prenent el nom de l'ofici.

Els gremis

A partir del segle XII, tots els artesans d'un mateix ofici es van associar formant gremis. Cada gremi especificava les normes de l'ofici i els drets i les obligacions dels associats.

Els gremis també s'ocupaven de l'assistència als membres de l'ofici i les seves famílies. Els associats pagaven unes quotes i amb aquests ingressos s'atenia els malalts, les viudes i els orfes.

La composició dels oficis

Cada ofici estava dividit en tres categories d'artesans: mestres, oficials i aprenents.

- El **mestre** era el propietari del taller, de les eines i les primeres matèries. Era la persona que obtenia els beneficis o les pèrdues del negoci.
- L'**oficial** era el treballador expert del taller, que rebia un salari per la feina que feia.
- L'**aprenent** era un jove que volia aprendre l'ofici i que treballava durant uns quants anys al taller sense cobrar un salari.

Miniatura que representa un camperol llaurant amb una arada de païa.

4. El reforçament de les monarquies

A partir del segle XII, els reis, a poc a poc, van enfortir el seu poder i van engrandir els seus regnes. Amb els impostos procedents de les ciutats van poder crear **exèrcits propis**, amb els quals van imposar l'obediència a molts senyors feudals.

Van concedir **cartes de llibertats i privilegis** a les ciutats, segons les quals quedaven lliures de qualsevol dependència feudal.

La creació dels parlaments

Al final del segle XII i durant el segle XIII, els reis europeus van començar a convocar **corts o parlaments**, molt diferents dels parlaments actuals. Als parlaments medievals només hi estaven representats el rei, els nobles, els clergues i els governants de les ciutats.

Amb la convocatòria d'aquestes assemblees els reis pretenien rebaixar el poder de la noblesa gràcies al suport de les ciutats.

En alguns, com ara Castella, el Parlament es limitava a aprovar o negar el que demanava el monarca.

En d'altres, com el de Catalunya, el Parlament tenia molt poder i el rei necessitava el seu vistiplau a l'hora de dur a terme moltes accions de govern.

Els enfrontaments entre els regnes europeus

Molts dels conflictes s'originaven en **disputes successòries**, que es produïen quan dos o més reis s'enfrontaven per obtenir el tron d'un rei que havia mort.

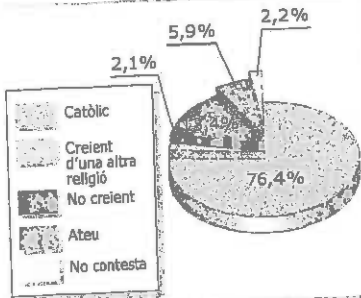
Altres lluites estaven provocades pel desig d'imposar **fronteres clares** en territoris que no era clar a qui pertanyien. Els reis lluitaven per intentar sotmetre sota el seu domini aquestes terres de ningú.

Què és la geografia i com s'estudia

EINES IMPORTANTS PER AL GEÒGRAF

Gràfics

Adscripció religiosa

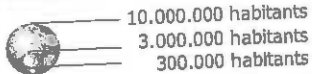

Adscripció religiosa de la societat espanyola

Mapes

HABITANTS

La xarxa urbana d'Egipte

Fotografies

1. Què estudia la geografia?

La geografia és una ciència que intenta descriure els diferents tipus de llocs que hi ha, explicar per què són com són, analitzar com es relacionen els diferents llocs entre si i imaginar com poden evolucionar aquests llocs en el futur.

2. Geografia física i geografia humana

La geografia es divideix en dues grans branques:

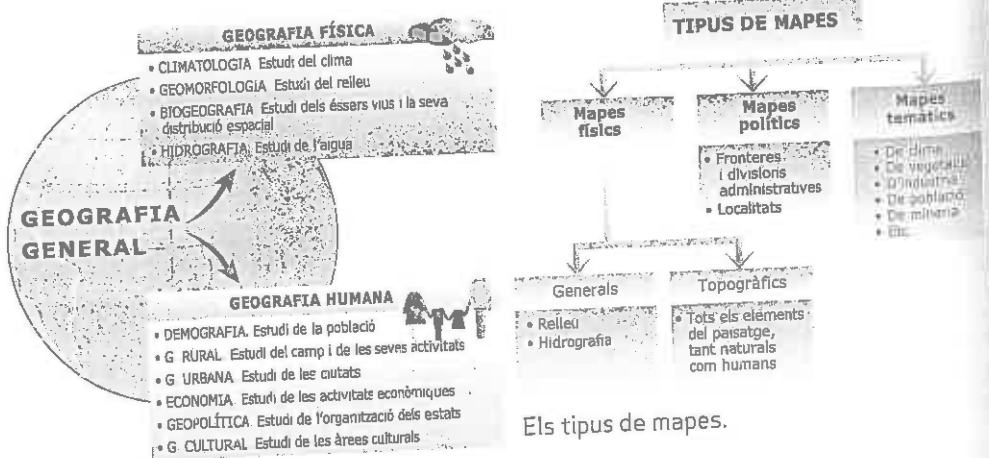
- La **geografia física** s'encarrega d'estudiar els paisatges naturals que hi ha a la Terra i els elements que els formen. També analitza les relacions entre el medi natural i els éssers humans.
- La **geografia humana** estudia com és la població dels diferents llocs de la Terra i com varien les maneres de viure. Els trets de les diferents poblacions es reflecteixen en l'espai, i creen diferents paisatges transformats.

3. Fotos, mapes i gràfics, tres eines importants per al geògraf

Per estudiar un lloc de la Terra, els geògrafs estudien en primer lloc el **territori**. Per fer-ho, analitzen fotografies i també fan visites al lloc concret.

A més, els geògrafs analitzen totes les **dades estadístiques** que tenen relació amb el lloc i el tema que estan estudiant.

Amb les dades que obtenen els geògrafs elaboren **mapes i gràfics**. Mapes i gràfics són molt útils perquè permeten visualitzar dades de manera senzilla.

Els tipus de mapes.

Les branques de la geografia.

4. Procediments

Descriure la fotografia d'un lloc

Per descriure un paisatge el primer que cal fer és identificar i descriure els **elements del paisatge natural** (relleu, cursos d'aigua, vegetació, platges, etc.). En segon lloc cal identificar i descriure els **elements del paisatge humà** (habitatges, camps de conreu, carreteres, etc.).

Després caldrà assenyalar el **tipus de paisatge** de què es tracta: si és un paisatge natural o transformat (agrari, industrial, urbà, etc.). Quan sigui pertinent és important explicar quina **transformació** ha experimentat el paisatge. Com a conclusió s'hi pot afegir la **sensació** subjectiva que provoca en l'espectador.

Utilitzar l'atles

Un atlas és una col·lecció de mapes del món sencer o d'una part (un continent, un país, una regió, etc.). Un atlas pot ser **general**, si s'ocupa de tots els aspectes geogràfics del territori estudiat, o **temàtic**, si es refereix a un aspecte concret (com els atlas històrics o econòmics).

Un atlas sol tenir les seccions següents:

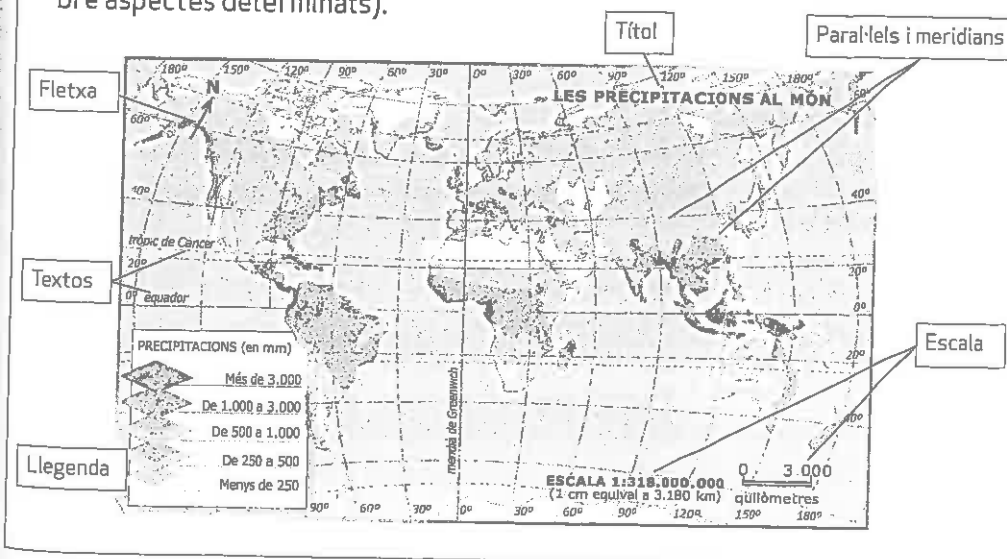
- Un **índex**, en el qual se n'enumeren les diferents parts.
- Una **llegenda**, que aclareix els signes utilitzats als mapes.
- El **conjunt de mapes**. De vegades van acompanyats amb textos aclaridors.
- Un **índex de toponims**, que recull la llista dels llocs representats en els diferents mapes.

Alguns atlas tenen una secció amb **nocions elementals de cartografia** i una altra **secció informativa general** de l'assumpte que es tracta.

Interpretar un mapa

Un mapa és una representació plana i reduïda d'un territori. L'**escala** ens indica les vegades que s'ha reduït el lloc representat. Per exemple, una escala 1/200.000 significa que cada centímetre del mapa correspon a 200.000 cm de la realitat, és a dir, a 2 quilòmetres.

Els mapes poden ser de tres tipus: **físics** (representen el relleu i les aigües), **polítics** (representen les fronteres) i **temàtics** (proporcionen informació sobre aspectes determinats).

RELACIONAR MAPES

Una activitat molt interessant és comparar mapes d'un mateix territori. Si es comparen diversos mapes, es poden establir relacions entre els diferents aspectes, per exemple, entre la distribució de la població i el clima.

Grans concentracions de població i grans buïts demogràfics.

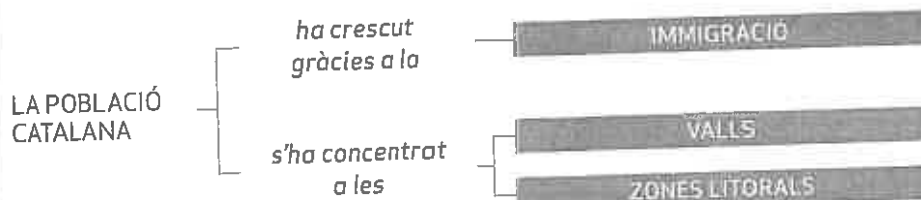
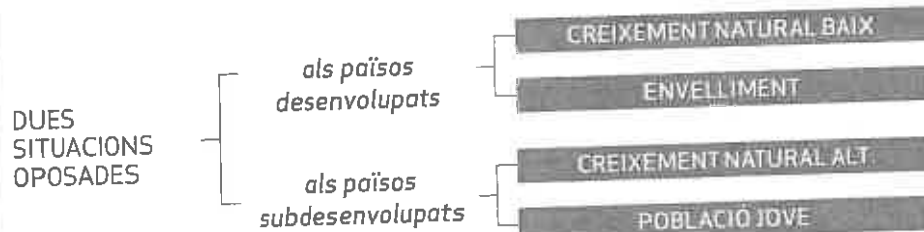
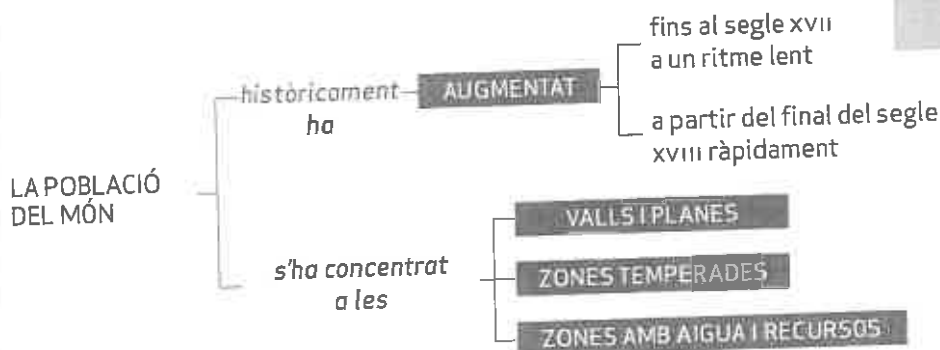
Factors físics que expliquen la distribució de la població a la Terra.

OBJECTIUS

1. Conèixer la distribució desigual de la població mundial.
2. Assenyalar les principals característiques de la població mundial, i diferenciar entre països desenvolupats i països subdesenvolupats.
3. Analitzar les principals característiques de la població espanyola.
4. Estudiar les característiques que defineixen la població catalana: dinàmiques, distribució territorial i immigració.

COMPETÈNCIES

1. **Matemàtica.** Calcular taxes demogràfiques.
2. **Tractament de la informació i competència digital.** Elaborar un fitxer de conceptes relacionats amb la geografia de la població.
3. **Social i ciutadana.** Reflexionar críticament sobre algunes polítiques de població.
4. **Pensament social.** Investigar la història demogràfica de la pròpia família.

1. Som més de 6.000 milions de persones

En l'actualitat, la Terra té uns 6.500 milions d'habitants. La població ha augmentat de manera progressiva.

- **Fins al segle XVII**, el creixement de la població va ser molt lent ja que, malgrat l'elevat nombre de naixements, també ho era el de defuncions a causa, en bona part, de la fam i les epidèmies.
- **A partir del final del segle XVII**, el ritme de creixement es va accelerar per millores tècniques en l'agricultura i la indústria i els avenços mèdics.

Al segle XX va tenir lloc una **explosió demogràfica**. La població mundial gairebé es va quadruplicar i va passar de 1.700 milions de persones el 1900 a 6.000 milions el 1999. Avui dia, la població mundial creix en uns 80 milions de persones l'any, tot i que el ritme està disminuint.

2. On vivim?

La població es reparteix de manera desigual; s'assenta majoritàriament en zones amb un medi físic favorable per a la vida:

- **Llocs on abunda l'aigua**, recurs indispensable per abastir la població i desenvolupar les activitats econòmiques.
- **Zones amb climes temperats**, que tenen temperatures suaus durant tot l'any i pluges abundants però no excessives.
- **Valls i planes**, que solen ser zones amb sòls fèrtils i amb un relleu que facilita la construcció i les comunicacions.
- **Àrees amb recursos energètics**: minerals, petroli, etc.

A aquests factors físics cal sumar els factors humans: normalment, les **zones habitades des de temps antics** continuen estant molt poblades i les **àrees on es concentren les activitats econòmiques** atreuen la població.

Mapa de densitat de població del món.

LES ZONES MÉS DENSAMENT POBLADES

Per dir si un territori està densament poblat o no, no es té en compte la població absoluta, es a dir, el nombre de persones que hi habita. El que s'analiza és la densitat de població, es a dir, la relació entre una població i el territori que ocupa.

$$\text{Densitat de població} = \frac{\text{Nombre d'habitants}}{\text{Superfície o superfície (en km}^2\text{)}}$$

La major part de les àrees densament poblades són a la zona climàtica temperada del hemisferi nord (entre els 20° i els 50° de latitud nord).

El continent més poblat és l'Àsia. Més de la meitat de població mundial es concentra a les regions de l'Àsia oriental i meridional (la Xina i l'Índia són els dos països més poblats del món, junts reuneixen gairebé el 40% de la població mundial).

Dins de cada país les àrees urbanes solen estar molt més poblades que les rurals.

Taxa bruta de natalitat (Tbn)

Relació entre el nombre de naixements en un any i la població d'aquest any.

S'expressa en tant per mil.

$$Tbn = \frac{\text{Nombre de naixements en un any}}{\text{Població total d'aquest any}} \times 1.000$$

Taxa bruta de mortalitat

(Tbm): Relació entre el nombre de defuncions en un any i la població d'aquest any.

S'expressa en tant per mil.

$$Tbm = \frac{\text{Nombre de defuncions en un any}}{\text{Població total d'aquest any}} \times 1.000$$

Taxa de creixement natural

(Tcn): Relació entre el nombre de naixements i el nombre de defuncions per cada cent habitants en un període determinat, generalment un any.

$$Tcn = \frac{\text{Nascuts} - \text{Morts}}{\text{Població total}} \times 100$$

3. Com s'estudia la població?

El terme **natalitat** fa referència al nombre de naixements que es registra en un lloc durant un període determinat, normalment un any. Per mesurar-la s'utilitza la **taxa bruta de natalitat**, que és el nombre d'infants que neixen per cada mil habitants en un any. La **fecunditat** ens indica la mitjana de fills que tenen les dones d'un lloc. La **taxa de fecunditat** és la mitjana de fills per dona en edat de procrear (entre 15 i 49 anys).

Fins al segle XIX la natalitat i la fecunditat van ser molt elevades a tot el món. A partir del final del segle XIX va descendir en els països rics. La natalitat mitjana al món se situa avui en dia al voltant del 20 ‰. Les grans diferències que hi ha entre països s'expliquen per **factors socioeconòmics, factors culturals i la política demogràfica**.

La mortalitat fa referència al nombre de defuncions en una població. S'expressa per mitjà de la **taxa bruta de mortalitat**. La mortalitat va ser molt elevada fins al segle XIX. En el segle XIX es va reduir als països desenvolupats i en el segle XX als subdesenvolupats. Així, la taxa de mortalitat al món ha passat del 20 ‰ el 1950 al 9 ‰ actualment.

La caiguda de la mortalitat ha tingut com a conseqüència l'augment de l'**esperança de vida** o la mitjana d'anys que es calcula que pot arribar a viure un nouat.

4. Dues situacions oposades: els països rics i els països pobres

El **creixement natural** o **vegetatiu** és la diferència entre el nombre de nascuts i de morts en una població durant el període d'un any. Actualment la taxa de creixement per al total del món se situa al voltant del 12 ‰, però mentre que als **països desenvolupats** la taxa és molt baixa (i la població és vella), als **països subdesenvolupats** és alta o molt alta (i la població és jove).

5. Les polítiques de població

L'evolució de la població planteja problemes i polítiques diferents segons els llocs.

Als **països desenvolupats** el nombre elevat d'ancians fa incrementar la despesa dedicada a sanitat, pensions de jubilació, residències, etc. Molts països desenvolupats plantegen polítiques pronatalistes que assegurin el relleu generacional.

Als **països subdesenvolupats** la població creix per sobre de l'economia i aquest fet provoca atur i misèria. Molts països subdesenvolupats plantegen polítiques antinatalistes amb campanyes de planificació familiar o multes per a les famílies amb més d'un fill.

El descens de la natalitat i l'augment de l'esperança de vida estan provocant, des de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, un envelliment progressiu de la població catalana. La conseqüència directa és que cada cop hi ha més gent gran a Catalunya.

L'any 2003, la població catalana de 60 anys i més representava un 21% del total de la població, mentre que la de menys de 20 no arribava al 19,50%.

En els últims anys, però, l'arribada d'immigrants i una lleugera recuperació de la natalitat (imputable sobretot a la natalitat més alta de la població d'origen estranger) estan alentint el procés d'envelliment.

Estrangers residents a Catalunya (2005).

6. La població espanyola

L'Estat espanyol té més de 44 milions d'habitants. La població espanyola va créixer molt fins a la dècada de 1970, però des dels anys vuitanta el creixement natural va baixar bruscament i avui en dia no arriba al 0,2 %. Això és degut a dos factors:

- La **reducció de la natalitat i la fecunditat** com a conseqüència de la incorporació massiva de la dona al mercat laboral, la difusió dels mètodes anticonceptius, l'endarreriment del matrimoni i la maternitat fins als 30 anys, etc. El nombre mitjà de fills per dona és un dels més baixos del món (1,32) i no garanteix el relleu generacional.
- L'**increment de l'esperança de vida en néixer**, una de les més altes del món, gràcies a la reducció de la taxa de mortalitat.

La població espanyola es reparteix de manera desigual pel territori. Les **16 comunitats autònomes** d'Andalusia, Catalunya, Madrid i la Comunitat Valenciana concentren el 60 % de la població. A **escala provincial**, les interiors, tret de Madrid, estan menys poblades que les litorals i les insulars. **Dins de cada província**, la població es concentra majoritàriament a les ciutats.

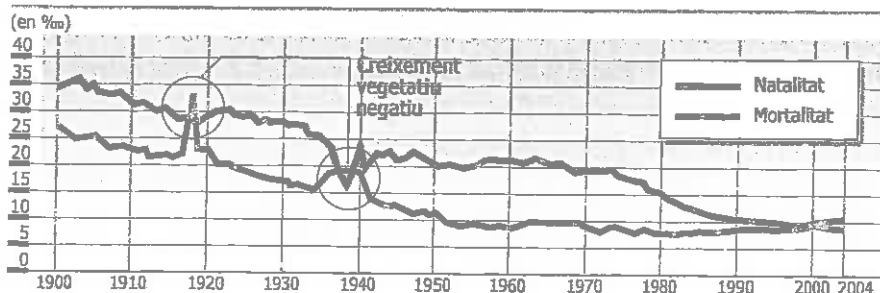
7. La població catalana

Estudis realitzats durant l'any 2007, a partir de les targetes sanitàries, indiquen una població superior als 7.444.417 habitants. La població catalana va augmentar durant el segle xx gràcies al descens de la mortalitat, a unes taxes de natalitat altes i, sobretot, a les diferents allaus migratòries.

La distribució de la població sobre el territori no és homogènia. La població catalana es concentra sobretot al litoral, al voltant de les àrees urbanes i al llarg dels grans eixos de comunicació. Mostra d'aquest desequilibri és el valor de la densitat mitjana a Catalunya (217,9 hab./km²), a la demarcació de Barcelona (676,5 hab./km²) i a la demarcació de Lleida (32,8 hab./km²).

Una de les característiques de la demografia catalana al llarg del segle xx ha estat la **immigració**. Fins als anys setanta, Catalunya es va nodrir d'immigrants procedents d'altres llocs de l'Estat espanyol. Des de la fi del segle passat, els fluxos migratoris s'han reactivat amb persones que provenen majoritàriament de l'Àfrica, de l'Amèrica Llatina i de l'est d'Europa.

Evolució de les taxes de natalitat i mortalitat

Evolució de les taxes de natalitat i mortalitat de la població espanyola.

TEMA 1. LA POBLACIÓ: DISTRIBUCIÓ, DINÀMICA I ESTRUCTURA

1.1. Els habitants de la Terra es distribueixen de forma desigual sobre el territori. Demosta la validesa o la falsedat d'aquesta afirmació amb tants arguments com puguis.

1.2. Com es calcula la densitat de població d'un territori?

1.3. En què es diferencien un padró i un cens?

1.4. De quins factors depèn el creixement natural o vegetatiu d'una població?

1.5. Quan diem que un territori té un creixement zero?

1.6. Les taxes de natalitat i de mortalitat dels països rics són molt diferents de les dels països pobres. Per què?

1.7. Llegeix aquestes afirmacions i digues si són certes (C) o falses (F):

- a) Tradicionalment, Catalunya ha estat una terra d'emigrants. —
- b) Per calcular el creixement total d'un territori, cal tenir en compte el creixement natural i el saldo migratori. —
- c) Tots els immigrants se'n van a viure a un altre país. —
- d) El 31 % de la població mundial viu en un país diferent del que va néixer. —
- e) Aproximadament un 16 % de la població de Catalunya és d'origen estranger. —
- f) L'ACNUR és el comissionat de les Nacions Unides que vetlla per la protecció dels refugiats. —

1.8. Quins tipus de piràmides de població hi ha? Descriu-ne les diferències principals.

1.9. Des del punt de vista de l'estructura demogràfica, de quins grups formes part? Per què?

1.10. Amb aquestes dades dibuixa la piràmide de població de Catalunya.

Edat	Homes	Dones	Total
De 0 a 4 anys	221.754	206.173	427.928
De 5 a 9 anys	206.945	194.273	401.218
De 10 a 14 anys	182.637	171.841	354.478
De 15 a 19 anys	175.545	163.312	338.858
De 20 a 24 anys	192.176	186.753	378.929
De 25 a 29 anys	245.404	245.218	490.622
De 30 a 34 anys	332.968	314.464	647.432
De 35 a 39 anys	358.740	329.499	688.240
De 40 a 44 anys	320.817	297.164	617.981
De 45 a 49 anys	285.653	276.105	561.757
De 50 a 54 anys	247.153	252.063	499.215
De 55 a 59 anys	212.290	220.851	433.142
De 60 a 64 anys	192.380	206.935	399.315
De 65 a 69 anys	163.318	181.361	344.679
De 70 a 74 anys	122.927	143.273	266.199
De 75 a 79 anys	117.330	156.064	273.393
De 80 a 84 anys	81.393	127.778	209.171
De 85 a 89 anys	42.654	84.085	126.739
De 90 a 94 anys	12.888	34.540	47.429
De 95 a 99 anys	2.514	8.964	11.478
De 100 anys i més	318	1.323	1.641
Total	3.717.804	3.802.839	7.519.643